

373.3.091.2(045)

В 43

**ВИКЛАДАННЯ І ВИХОВАННЯ
В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКОЛИ**

**НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
ВИПУСК I**

Кривий Ріг—1995

" В І щ І с т р у н и "

Учителю (керівнику) ансамблю "Юні козачата", солістам
І учасникам хору про кобзарське мистецтво Наддніпрянщини

Г.М.Мартянова, Д.Т.Федоренко

У місті Кременчуці Надворнянського району Івано-Франківської області на цвинтарі П'ятницький - 2 збереглась козацька могила визвольної війни українського народу 1648 - 1654 рр. в якій поховано 14 бандуристів - учасників тої Історичної війни під проводом Богдана Хмельницького за національну, політичну, економічну І культурну незалежність народу. Власне, це чи не єдина братська могила бандуристів, в якій поховано 12 старих полкових, 2 молоді кобзарі, на чиїх могилах встановлено висічені Із каменя бандури.

Хто ж такі полкові кобзарі, який подвиг здійснили, що назавжди увійшли до Історії як характерна ознака цієї епохи І виразник її, як гомери козацтва, як літописці сивої минувшини.

С/М В.Д.Гриценка кобзарем називає співця, який акомпанує собі на кобзі.

Пробразом козацьких співців-кобзарів слід вважати Бояна, співця України-Русі, відомого по згадках в славнозвісній поемі "Слово про похід Ігорів".

Всім відомо про вщого Бояна, який "розіткався мислю по дереву, сірим вовком по землі, сизим орлом під хмарами", того Бояна, що названий в рукопису "солов'єм давнього часу"; а в Київському літопису 1137 року мова йде про співця "гараздого Мануйла", у Волинському 1241 дія співець Митус...

Певно це ті Історичні особи, що саме в Україні перетворилися у кобзарів (бандуристів) та лірників, які стали супроводжувати козаків у їх нескінчених військових походах, навіть у битвах.

На превеликий жаль, Придніпров'я, як І вся середня Наддніпрянщина, де вивикали, жили, боролись І вмирали в боротьбі всі всім Запорозьких Січей, не збереглося групових (колективних) поховань кобзарів-бандуристів, І навіть значно пізніші поховання окремих кобзарів практично не дійшли до нас...

Історія не донесла свідчень про той момент, коли з першим загonom козаків пішли не співці-одинокі, а військові музиканти. Власне це зафіксовано в народній пісні "Ой пушу я конеченька в саду", в якій рефреном проводиться таке свідчення:

Військо йде, корогви мають,

Попереду музиченьки грають.

(Народні перлини: Українські народні пісні) Упор. текстів та вступне слово М.С.Тельмаха, - К.: Дніпро, 1971.- С.90-91).

Але ж ця пісня є більш пізнім доказом того, що існували військові козацькі музиканти, що їх хтось же готував! А значить, на Землях Війська Запорозького діяли спеціальні школи полкової музики! Це припущення знаходить численні документальні підтвердження.

Було б добре, якби кожна школа мала свій ансамбль "Запорозькі козачата", бо то, найкращий засіб відродження національної самобутньої культури, якій уже не одна тисяча літ, відновлення українського шкільництва.

...1737 (в деяких джерелах 1738) року музична школа-училище (класи бандури, скрипки та гуслі) відкрито в м.Глухові. Тут готували співаків для придворної царської капели. Вихідці цієї школи в середині століття створювали капели в ряді міст України, зокрема в 1763 р. Інструментальну капелу при Київському магистраті. В її репертуарі були твори вітчизняних та західноєвропейських композиторів. При капелі діяла школа виконавців-інструменталістів, які виступали з концертами на народних святах (Див.: Марко А.П. Питання культури українського народу XVII - XIII ст.// Україн. Історичний журнал, 1971. - №2. - С.101).

А до виникнення таких навчальних закладів (відділень) музичні і пісенні потреби народу задовольняли кобзарі, лірники, скрипалі, сопілкарі, співаки (з певним супроводом - звуконаслідувальними шумовими інструментами), які зовсім не обов'язково повинні бути сліпими. Вони були в кожному поселенні, слідували за кожним козацьким загоном, бо що може людина без пісні, без народної музики?

То ж відділення при загальних козацьких школах Землі Війська Запорозького дуже швидко набрали повсемісного визнання. Наприклад, до школи, що діяла на теперішній Орловщині (Новомоськовський район Дніпропетровської області) приїздили навіть з Києва, і що найбільш дивно, на навчання українському співу приїздили навіть з Варшави! Значить, музичне навчання і виховання було поставлено настільки високо і майстерно, що стало взірцем для тодішніх європейських держав.

Кобзарство невід'ємне від України, як Дніпро, як Запорозька Січ, як мальви біля хати. Як пише відомий дослідник запорозького

козацтва Дмитро Іванович Яворницький, "будучи високими цінувальниками пісень, дум і рідної музики, запорожці любили своїх боянів, сліпців-кобзарів, нерідко самі складали пісні та думи й самі бралися за кобзу. Кобзар, той же трувер, майстер-інгер, сліпчак-співак, завжди був у них бажаним гостем, бо він "всюди вештається і долю співає", кобзар-хранитель запорітних запорозьких переказів, живописець лицарських подвигів, часом перший лікар хворих і поранених, часом визволитель невільників із полону (Хто безкрилий - той безсилий // Україна, 1990. - 18 вересня. - № 212. - С.4).

Дніпропетровщина довгий час підтримувала давні традиції кобзарства. В обласному центрі діяв у післявоєнні роки ансамбль бандуристів, кобзарі-солісти, такі як Василь Шилипович Куриленко, композитор і співак, натхненник і організатор хору української пісні (Див.: Б р а в і н о к і. Під спів бандури// "Зоря", 1961. - І.ОІ. - № І. - С.3), О.С.Коваль та інші.

У післявоєнний час на Дніпропетровщині навіть вважалось поганим смаком коли концерт художньої самодіяльності не включав виступу бандуристів чи кобзарів, якщо не зродених у власному гурті аматорів, то запрошених з інших.

В ті тяжкі для народу відбудовчі роки в багатьох містах (Київ, Полтава, Черкаси...) відроджуються професійні ансамблі (капели, тріо) бандуристів, до музичних ансамблів прославлених хорів вводяться кобзарі-солісти, супровід на бандурах; створюються нові колективи професійного і самодіяльного хорового мистецтва, в яких на повний голос звучить українська бандура. Наприклад, при Будинку культури Криворізького заводу "Комуніст" в 50-і роки діяла капела бандуристів і народний хор ("Зоря", 1957, - Іб.ХІІ. - № 246. - С.3).

Кобзарі-любители творили в більшості міст і великих сіл, в основному, районних центрів і селищ міського типу, однак поступово це мистецтво стало занепадати і підійшло було до межі існування..

Але ж історії відомо, що ще із утворенням перших поселень козацьких і військових об'єднань запорозької Січі на Україні зароджуються нові фольклорні жанри - думи і історичні пісні, що оспівували героїчну боротьбу українського народу за свою свободу і незалежність, за утворення своєї державності, за єдність українських земель і народу.

Думи і історичні пісні зі своєї появи і до наших днів виконували кілька важливих функцій, а саме:

- виступали, як усний опоетизований літопис героїчної боротьби українського народу, тих незлічених жертв, що покладені на алтар незалежності;

- підтримували дух незалежності, почуття національної самосвідомості, кликали за будь-яких умов не коритися всіляким поневоловцям;

- виховували козацьких дітей і молодь на принципах загальнолюдських цінностей, на здобутках тої моралі і вірування, що передавалися протягом багатьох поколінь;

- формували переконання про непереможність давнього волелюбного і незалежного, працьовитого і співучого українського народу, який весь час (кілька тисячоліть!) жив на своїй землі, що для нього була і матір'ю, і колискою, і обетованою, і майбуттям та ін.

Про їх давність свідчить такий факт. В одній з чеських граматики 1671 р. була вміщена українська народна пісня, яка належала, певно ще XV століттю (Див.: Історія Української РСР/гол.редактор О.К.К а с и м е н к о. - Т.І. - К.: Вид. АН України, 1968. - С.176).

На землях Війська Запорозького школи існували в кожному населеному пункті і виникали водночас з їх заснуванням, тому наприкінці XVII ст. їх уже було понад 2 тисячі (Див. Ш е о д о с і Я, Исторический обзор православной христианской церкви в пределах нынешней Екатеринославской епархии до времени формального открытия. - Екатеринослав, 1876. - С.5).

В ті далекі часи в кожній козацькій школі у великій пошані було кобзарське мистецтво, при більшості шкіл діяли дитячі колективи зних бандуристів-козачат, і у такий спосіб передавалося мистецтво народного співу і підтримувалися традиції солоспіву у супроводі гри на давньому щипковому інструменті.

Залишається лише здогадуватися, скільки то музичних відділень існувало при загальних козацьких школах (більшість архівів і статистичних даних Запорозької Січі згоріло, а решта зберігається в Санкт-Петербурзі, скільки носіями в душах українців усних поетичних літописів Історії батьківщини кожного - дум.

Значення слова д у м а змінювалося протягом довгого часу. Взагалі під думою слід розуміти такий великий віршований епічний твір з рядками різної довжини з частими римами (більш дієслівними) що багаторазово повторюються (Див.: Р и л ь с ь к и й М. Об українських думах/ В кн.: Украинские народные думы в переводах Бориса

Гурганова. - М., 1968, - С.8).

В підручниках для школи розповідь про думи і кобзарів, на превеликий жаль, уже давно не відповідає вимогам дня, втратила свою актуальність, адже про думи і кобзарів слід викладати дітям не в догматичних, та ще й затиснутих лежцатами застою і закостенілістю форм, а в перебудовчому плані. І розповідь повинна звучати на уроках літератури і позакласного читання, історії, народознавства, у позакласній навчально-виховній роботі серед учнів різних вікових категорій.

Поетична форма української думи шліфувалася і вдосконалювалася протягом століть і має цілковиту завершеність. Поетичній формі дум властиве класичне надбання народної поезики, індивідуальна епічна чи ліроепічна художня оповідь - спів у супроводі кобзи (бандури) або ліри (Див.: П а в л і й П.Д. Героїчна поезія українського народу/ В кн.: Українські народні думи та історичні пісні/ Під ред. М.І.Р и л ь с ь к о г о. - К.: Вид. АН України, 1955.- С.42).

Одна з найперших дум, які зафіксовані датується XVI ст. Під 1606 р. в польській хроніці Сарніцького зроблено перший опис твору, що належав до жанру дум (про братів Струсів) і зафіксовано термін "дума" (Див.:Українська народна поетична творчість.- К.:Рад.школа, 1965, - С.22).

До 1684 року відноситься перший запис думи "Козак голота" (там само),

Для дум характерний вступ (заспів, зачин), епічна розповідь (розгортання сюжету) і кінцівка (закінчення, славословіс). Думи не мають пісенної строфіки, а розраховані здебільшого на речитатив, спів під акомпанемент, типу мелодекламації, вигуки та музичні заставки, що відіграють важливу композиційну та емоційну роль. Ось, наприклад, після кількох музичних акордів кобзар виконує заспів (зачин) думи:

На татарських полях
 Та на козацьких шляхах
 То ж не вовки-сіромани
 Квилять та проквиляють,
 Не орли-чорноскрильці клебсуть,
 Попід небесами літають, -
 То ж сидить на могилі
 Козак старесенький
 Та на бандуру грає-виграє,

Голосно жалібно співає!

(Дума "Смерть бандуриста").

І хоча це лише зачин, але в ньому і емоційні епітети, і порівняння і оті всі особливості, які дають підстави твердити про високо-художній мистецький твір. У такому ж ключі виконана і кінцівка думи (заключення):

І будуть козаки подорожні проїжджати,

І твій голос зачувати,

І до могили будуть привертати

(Історичні народні думки та історичні пісні... - К., 1966. - С. 37-38).

Думи, що дійшли до нас, напевно являють собою жалюгідні уламки, відлуння більш давнішого самотнього українського епосу, щось на зразок опоетизованих "переодягнених" у форму новітніх жанрів фольклору перлин українського літописання Межигірського, Хмельницького, Лизогубівського, Київського, Львівського руського, Волинського та ін. (а то й загальнослав'янських Лаврентівського, Іпатівського, Ніконовського та ін) літописів, що містять у собі багатий матеріал з історії боротьби українського народу проти турецько-татарських навал, проти зазіхань польської шляхти, інших завойовників.

Думи своєю суттю, проблематикою, призначенням дуже тяжіють до історичних пісень, інколи вбирають в свої жанрові ознаки, деякі риси іншого жанру, але однаково цінні в процесі відродження національної самосвідомості українського народу.

А хто може переконливо довести, що думи та історичні пісні незрозумілі для сприйняття учнями початкових класів національної школи України? Таких наукових свідчень в природі не існує, тому варто обрати єдино достовірний шлях - знайомити молодших школярів у доступній для них формі із творами минушини, а до репертуару дитячих фольклорних ансамблів "Запорозькі козацата" добирати твори такої виконавської складності, щоб були під силу юним співакам і музикантам.

... Відомо, що кобзарі найчастіше виступали з козацьким військом, переносили труднощі походів, а часто їх бандура відігравала чи не однакову з багнетами роль, за що безстрашні співці волі і носії совісті українського народу клали свої сивочубі голови.

Документально підтверджено, що після розгрому Коліївщини польська шляхта щонайперше розправлялася з кобзарями, стративши

популярних в народі виразників "непокірної душі народу" Прокопа Сврягу, Василя Варченка, Михайла Сокового, слава їм вічна! І страчено їх за те, що "гайдамакам на бандурі грали", як записано в "Коденській книзі" (Див.: Л а в р о в Ф. І. Кобзар Остапа Вересая. - К.: Вид. АН України, 1908. - С. 4).

На превеликий жаль, до нас просто не дійшли, а можливо (що маловірогідно), поки ще не знайдено багато дум, які, якщо їх поставити у хронологічний ряд поруч з уже існуючими і відомими, утворили б своєрідний український епоетизований літопис, цінність якого у порівнянні навіть із всесвітньо відомим "Словом о полку Ігоревім" чи віршованими епосами інших народів (Коли народний епос, "Коблан" - каракалпакський, "Гесер" - бурятський героїчний епоси, "Джангар" - калмицький національний епос, давні і вічно кні руди "Калевали" - карельський епос... (була б не меншою, і хто знає, можливо й ні з чим незрівняною...).

До того ж наявні всі підстави стверджувати, що на Україні в часи Запорозької Січі було кілька так званих шкіл кобзарського мистецтва, кілька самостійних джерел появи історичних дум - літописів (Запорозька, Орловщанська, Чернігівська, Галицька, Полтавська, Глухівська, Київська та ін.).

На Лівобережній Україні діяло 800 полкових, крім того існували парафіяльні, згодом (з 1746 року) державні (казенні) школи, у більшості з яких навчали дітей закону божому, вивчали російську, німецьку, французьку мови (деякі - турецьку), арифметику, вчилися малюванню, співу, танцям (Див.: Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні: X - поч. XX ст. / Відп. ред. М. Д. Я р м а - ч е н к о. - К.: Рад. школа, 1991. - С. 74, 76).

Навколо цих своєрідних центрів групувалися певні кобзарі, кожен із власним репертуаром, поширювалися фольклорні твори певної сюжетно-історичної проблематики.

Так на території Запорозького центру кобзарського мистецтва в різний час записані думи "Козак Голоста", "Самійло Кішка", "Іван Богуславець", "Маруся Богуслаєвка" та ін. Орловщина (нині Дніпропетровська область) дала світу думи та історичні пісні "Зажирилась Україна, бо нічим прожити", "Свратиша, стара мати, а три сини мала", "Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі".

З Чернігівських земель по Україні пішли думи "Федір Безродний, бездольний", "Смерть козака Сандуриста", "Козак нетяга Фесько Ганжа Анцибер" і т.д.

Інк бачимо, думи за походженням мають своє чітко виражене спрямування і у переважній більшості несхожі змістом, формами і мовно-літературними засобами, хоча чимось водночас схожі і на російські биліни. Чи не нагадують ці рядки нам російську биліну?

Зло супротивна хвилечна хвиля встает,
Суда козацькі молодецькі
На три часті розбиває.
Перву часть ухопило -
У білараяську землю занесло;
Другу часть схопило -
У Дунай в гирло забіло:
А третя часть тут має -
Посеред Чорного моря
На бистрій хвилі
На лихій хуртовині потопляє.

(Дума "Олексій Попович").

Звернімо увагу на мову твору, на якій відчутний значний вплив давньоукраїнського усного мовлення...

Герої українських дум - захисники Інтересів народу ("Козак Голота", "Отаман Маташ-старий", "Самійло Кішка", "Розмова Дніпра в Дунаєм") славлять героїв селянських повстань, а деякі стверджували високу моральність засобами соціально-побутових сюжетів.

Кобзарське мистецтво здавна цікавило фольклористів та етнографів, літераторів і музикознавців, адже кожна дума - то якась часточка, якийсь елемент, на жаль, незведеної до купи української "Іллади" і "Одісеї" літопису української Трої - зруйнованої Січі...

Захоплювались кобзарством відомі вчені минувшини Філарет Колесса (Українські народні думи. - Львів, 1920), Михайло Максимович (Украинские народные песни. - М., 1834; Сборник Украинских песен. - К., 1849), Амвросій Метлинський (Народные южноукраинские песни. - К., 1864), Вл. Антонович і М. Драгоманов (Исторические песни малорусского народа. - т. I-2. - К., -1874-1875) та багато інших,

Записували, вивчали, добре знали думи і історичні пісні провідні письменники України Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Леся Українка, Іван Манжура та велика плеяда інших дореволюційних поетів, драматургів, прозаїків, письменників радянської доби.

При багатьох військових церквах Запорозької Січі існували хори, репертуаром яких були псалми і контакти, релігійна форма яких поступово набувала світського змісту, а хористи все частіше вико-

нували і народні пісні та думи про відомі всім співвітчизникам події.

До того ж в Київському, Харківському та Чернігівському колегіумах існували хори і оркестри, що дали світу визначних композиторів М.С.Березовського, А.Л.Веделя, Г.Рачинського і ін. (М а к а р о в А.П. назв. праця. - С.101).

Керівнику фольклорного ансамблю учнів I-II класів "запорозькі козацата", учителям музики та співу і взагалі всім, хто має причетність до відродження національної школи, культури і свідомості, треба знати історію кобзарства на Україні, особливості єдиного у своєму роді явища світової культури, яку несли кобзарі, лірники, сопілярі і скрипалі, якою полонили серця сотень поколінь, і нині є джерелом естетичної насолоди і духовного задоволення людей різних вікових груп.

Варто відтінити, що українське козацьке хорове мистецтво, унікальне в історії пісенно-музичної культури, кобзарство і лірництво дали ще й першого в світі теоретика українського багатоголосся, так званого партесного співу М.П.Ділецького, хто першим в історії культурної музики ввів народні козацькі мелодії. У всякому разі до XIII ст. такого явища цивілізований світ ще не знав, а підручник М.П.Ділецького "Ідея граматики мусекийской...", на якому виховувалось багато поколінь українських і російських композиторів того часу, був єдиним кілька століть (Див. Історія Української РСР. - т. I. - К., 1958. - С.304).

З того часу починається обробка українських дум і народних пісень. Дуже поширеними стали обробки пісень "Іа нема гіри нікому", "Ой під вишнею, під черешнею", "На березку ставка" невідомих авторів. А які прекрасні переробки Н.І.Ніщинського, М.В.Лисенка стали світовою класикою!

Кобзарство (і лірництво), втративши свої первісні функції супроводу козацьких загонів, поступово перетворилося в самостійне мистецтво здебільшого сліпих бандуристів (кобзарів) - одинаків, хто при допомозі поводирів (хлопчика чи дівчинки-сирітки) або самостійно мандрували по Україні, відвідуючи слободи, хутори, села, міста, ярмарки. Це вже настав період початку занепаду кобзарства. Однак і в цей час не було свята чи ярмарки без кобзаря, бандуриста, лірника чи скрипаля, а то й кількох музик (поява тріоїстої музики, теж суто українського явища).

Відомий український художник і етнограф, мистецтвознавець і

співець Запорозької Січі Опанас Георгієвич Сласт'юн (1800 -1933) все своє життя малював портрети тих кобзарів і лірників, хто на той час ще блукав стежками українських степів чи доживав вік на якомусь хуторі. Так науці і прийдешнім поколінням збережена галерея сліпих співців в Українській Трої, як називали в освічених колах зруйновану Катериною II Запорозьку Січ (Див. Портрети українських кобзарів О.С л а с т' ю н а / Вст. стаття, примітки і коментарі Ю. Турченка. - К.: Вид. АН УРСР, 1961. - С. 62).

Продовжуючи традиції музичних відділень загальних козацьких шкіл взагалі, і тої, що діяла при військовій церкві з 1870 р. в Січській фортеці в гирлі р. Самари (Орловщина Новомосківського району), кобзарі, лірники і співці Придніпров'я у дореволюційний час прагнули збудити заснулу національну свідомість, козацьке лицарство і славу, стремління до справжньої свободи, за що зазнавали не лише утисків, а й фізичної кари, заточення на Соловецькі острови, страти,

Визначні кобзарі минулого і початку двадцятого століття Остап Микитович Вересай (в народі ще Лабза), Михайло Степанович Кравченко, Федір Данилович Кущнерик, Степан Артемович Пасюга, Петро Іванович Неховайзуб, Дмитро Скорик, Трихон Магадина, Петро Сіроштан та інші виконували кожен свої думи та історичні пісні, а об'єднані в єдиний ряд, вони воскресали в художньо-емоційній формі історію запорозького козацтва і гірку долю України. Це думи "Три брати Озовські", "Удова і три сини", "Коні вченко", "Слексіє Попович", "Про сестру та брата", "В Царграді на риночку", "В Царграді на базарі", "Буря на Чорному морі", "Про смерть Барабаша у Великих Сорочинцях", більшість з яких складено чи відновлено, перероблено, окремі уривки стародавнього тексту об'єднані в цілий самостійний твір... А це внесок, що дорівнюється подвигу літописця...

Досить цікава творчість славнозвісного кобзаря Егора Хомича Мовчана, який був майстерним виконавцем "Маршу атаманові кошовому Війська Запорозького Івану Сірку" (слова Яс. Щоголіва, музика народна).

... Загула Козацька Рада,
Батько волю нам вволив,
Сколихнулася громада,
До кордонів з куренів.
Ркуть на волі добрі коні,

Гострі шаблі бризкотять,
На верхах шлики червоні,
Мов маки у нас горять...

С.Х.Мовчан - єдиний, хто врятувався після розстрілу 225 кобзарів і лірників, які співали про голодомор 1933 року. Уже незадовго до смерті патріарх радянських кобзарів згадував ту думу, в якій шлося про канібалізм, коли одна божевільна від голоду мати з'їла свого синочка.

"Не можна її співати. Не час... У 1935 році через неї було знищено в Харкові близько 225 кобзарів і лірників. Зразу ж після голоду вони ходили по селах і співали цю думу. Тоді влада зібрала їх усіх у Харкові, нібито на "слет народних півців" і за місцем усіх розстріляла. Мені вдалося не поїхати. Мій поводитир на той час десь запропастився. Я пішов його шукати, і ловці мене не знайшли". (М і н я й л о Г. Кобзарська пісня про Запорізьку Січ /Нар.творчість та етнографія, 1991.- № 1. - С.179).

Уже не раз сповіщалося про те, що Д.І.Яворницький багатократно запрошував до Катеринослава (Дніпропетровська) провідних кобзарів усієї України М.Кравченка, С.Насюгу, І.Кучугуру-Кучеренка, Г.Кажушка, Е.Мовчана, які співали мало відомі і непоширені в репертуарах інших кобзарів твори "Про Сагайдачного", "Плач невольників в турецькій неволі", "Северин Паливайко" та інші.

Д.І.Яворницький прагнув допомогти матеріально і підтримати духовно кожного кобзаря України, збираючи водночас всі можливі відомості про кобзарів минувшини.

Не покращала доля народних співців Катеринославщини (Дніпропетровщини) і у довоєнний час - вони жили на межі злидарства.

Правда, в квітні 1939 р. проведена перша республіканська нарада фольклористів, у програмі якої - нарада-семінар і концерт кобзарів і лірників (від Дніпропетровської області взяли участь Андрій Сіренко, Михайло Бадловка, Захар Дудуа, Єфімія Чирва), зустріч з українськими письменниками і вченими-фольклористами...

Свій почесний обов'язок вони виконали і в грізне лихоліття Великої Вітчизняної війни - калатали у дзвони людської пам'яті, будили серця, вселяли ослаблomu віру, нагадували про патріотизм і героїзм українського козацтва і його славних нащадків - білиців і командирів, відважних воїнів, підпільників і партизан. В роки війни і після неї кобзарі створили чудові думи та історичні пісні "В неділю рано-пораненьку", "Встали ми за волю краю", "Героїня

Зоя" (дума Ганни Пилипівни Черев"язко з м.Навлограда), "На закінчення війни" (дума кобзаря Андрія Сіренка з села Олександропіль Петропавлівського району) та ряд інших.

Дніпропетровський дослідник ріднокраю, вчений і письменник Іван Шаповал простежив життя і творчість кобзаря і музичних справ майстра Олексія Семеновича Коваля з Підгороднього, що біля обласного центру.

Кохаючи у народній пісні О.С.Коваль тонко розумів її душу, то й умів викресати сміх - коли пісня жартівлива, чи сльозу- якщо сумна, вмів примусити глибоко замислитись, зачаровуючи слухачів щирим співом, що завжди йшов у нього від від самого серця. Кобзар майстрував неповторні бандури (зробив їх понад 30), які дарував шанувальникам цього мистецтва.

Уславився Олексій Семенович як різьбяр: численні побутові речі його роботи прикрашають музеї Києва, Харкова, Дніпропетровська, інших міст і сіл. Зібрав кобзар і багатющу бібліотеку з автографами О.Гончара, П.Усенка, письменників Дніпропетровщини. Крім того, був О.Коваль заснував капелу бандуристів... багато зусиль доклав до створення народного музею. Багатим було життя цієї непересічної людини, чий кобзарський хист благословив свого часу сам академік Яворницький, батьком козацьким, батьком кобзарським званням у народі. Воістину, така творча особистість, як Олексій Семенович Коваль, гідна окремої книги. (Див.: Нікуліна Н.Струни не замовкли// Зоря, 1991.- В.Х. - № 192. С.4).

Багата Земля Придніпров"я на кобзарів. Те ж Підгороднє дало світу ще одного поета-співця Івана Тимоновича Ляценка (учня самого Федора Даниловича Кушнерика), гнівного і ліричного, буремного і душевного, який увійшов у Історію української культури під прізвиськом Ляценка-Старченка. Це його пісні і думи були прикрасою фольклору цілого століття, а "Дума про розбійників-шалапутів на Україні" пережила той вік.

Ганну Пилипівну Черев"язко, кобзарів Івана Панасовича Скотаренка, Степана Макаровича Мацуру, село Олександропіль Петропавлівського району уславив співець козацької долі кобзар Андрій Сіренко, чиї думи і пісні увійшли до золотого фонду народної скарбниці.

В Історичних піснях післявоєнного періоду ("Пісня про Кривбас"; "Пісня Криворізьких гірників", "Наша шахта у змаганні" і т.д.) відтворюються прагнення народу відродити зруйноване війною господар-

ство, славиться натхненна праця народу, що переніс найтяжчі випробування найжахливішої в Історії людства війни.

У повоєнний час кобзарство довгий час миготіло мов слабенька лампадка перед Іконою відродження, тліло, немов Іскорка в пригашеному багатті людської самосвідомості. Нарешті настав час переудови, що торкнувся і кобзарства.

З концертними програмами по радіо і телебаченню, безпосередньо перед трудящими України виступають бандурист Остап Стахів ("Ой поліг гай, гай зелененький", "Ой казали мені люди"..) Олексій Чуприна ("При кобзаревій могилі", "Ой три шляхи широкі"..), Василь Литвин ("Максим козак Залізник", "Годі, коню, в стайні спати") Геннадія Неметний ("Дума про козака-бандуриста", "Дума про матір-удовицю", "Ревуть-стогнуть гори-хвилі"...), державна заслужена капела бандуристів України (худ.керівник - засл.артист України Микола Гвоздь) та інші виконавці.

Як відомо, М.В.Лисенко ще в 1904 р. заснував музично-драматичну школу, в якій в січні 1907 р. відкрито клас бандури, до якого входило 17 учнів - майбутніх кобзарів (Див.Н и р к о О.Ф. Кобзарська спадщина О.С.Корнієвського //Укр.народна творчість та етнографія, 1990.- № 2.- С.8).

Олександр Самійлович Корнієвський (1869-1968рр.) -майстер по виготовленню бандур, який значно модернізував класичні не тільки форму, а й структуру бандур, створив власної конструкції 4-5-пальцеву, що облетіла світ, піднявши і збагативши мистецтво кобзарства, піднісши його до віртуозності. Один з перших бандуристів - Інструменталіст О.С.Корнієвський збагачує репертуар новими творами і жанрами Інструментальної музики, новими кобзами (за своє столітнє життя він виготовив 180 різних бандур, на яких грали бандуристи із світовим ім'ям І.В.Ланченко, К.П.Везчасний, А.М.Бобир, С.С.Жарко, В.А.Кабачко, М.Р.Підгайний, Володимир, Дмитро і Семен Лазаренки). Немало екземплярів бандур О.С.Корнієвського потрапило за кордон, багато стало музейними експонатами, як унікальні.. (Там же.- С.8-21).

В Дніпропетровському Історичному музеї ім.академіка Д.І.Яворницького зберігається кілька стародавніх козацьких кобз, в тому числі роботи уже згаданого майстра Олексія Семеновича Коваля (1899-1979) (Прикрашених вирізаними розеткою і гілкою дуба, що виконав А.А.Солодкий, художнім розписом петриківського майстра

народного художника УРСР Ф.С.Панка).

Нещодавно в селі Стрітівка, що на київщині, створена перша на Україні школа кобзарського мистецтва (директор відомий кобзар Володимир Горбатюк, викладачі спеціалісту кобзар-віртуоз Литвин В.С., лірник високої майстерності М.В.Хай та Ін). Відбулася урочиста посвята в кобзарі перших 24 юнаків з Дніпропетровської, Київської, Черкаської, Тернопільської, Полтавської, Івано-Франківської та Донецької областей (Минко Я. Відродження кобзарства// Рад. школа, 1989.- № II.- С.90-92; Жаркова Л. Прийшла пора// Пам'ятки України, 1989.- № I.- С.36-37.)

Відрадно, що хвиля відродження кобзарського мистецтва торкнулася і всіх куточків Придніпров'я, де ще в часи кобзарства існувало кілька кобзарських шкіл (на Орловщині, Нікопольщині, Павлоградщині та Ін. місцевостях).

При Палаці культури Імені К.Ліокнехта 1989 року створено фольклорний колектив "Запорозькі козаки", в репертуарі якого давні українські думи, Історичні пісні, танці, Ігри та забави лицарів волі, як називали колись запорозьких січовиків.

В музичній школі № 1 м.Павлограда, наприклад відкрито клас української кобзи, до якого зараховано перших учнів - нащадків давніх лицарів Хортиці і Чортомлика (педагог класу бандури Н.І. Навлова).

Успішно опановують стародавній інструмент учениці початкових класів Аня Біловол, Олена Вовк, Неля Москаленко, Іскристо виконують "Ой у лісі калина", "Подоляночку" та інші царівні твори із вінка української слави...

Так Товариство української мови ім.Т.Г.Шевченка м.Павлограда створило прекрасний ансамбль бандуристок, що успішно виступає на відроджуваних традиційних народних святах Різдва Христового, Івана Кунака та інших. В репертуарі павлоградських бандуристок колядки, щедрівки, засівалки, веснянки та інші твори безсмертної скарбниці української пісенності. "Наколядовані" кошти ансамбль перераховує у Дитячий фонд та Українському фонду культури.

Такі ж самодіяльні гурти бандуристів діють в Палацах культури міст...

А на рівні гуртків і дитячих ансамблів відроджується кобзарство в Павлограді в палаці культури машинобудівників, в багатьох районних центрах Дніпропетровської і інших областей України. Ку-

бані, Далекого Сходу, де є українське населення (гуртки і ансамблі шкіл міст Миколаєва, Кіровограда, Запоріжжя...)

Проте ще не досить використовується наявні можливості. Так у Кривому Розі діє понад 10 денних музичних шкіл, 3 вечірніх, музичне училище, при місцевому педінституті є музично-педагогічний факультет, а на факультеті підготовки учителів початкових класів здійснюється підготовка другої спеціальності - "музика". Існує кільканадцять творчих колективів художньої самодіяльності, а от кобзарське мистецтво майже не чути, деінде Інколи здзвенить не-смілива бандура, як одинока сопілочка в скаженому гуркоті оркестру хеві-металу, поп-музики, немов на фоні реву реактивного літака на злеті... І знову ніяково замовкне...

І все ж в Кривому Розі живе і творить лауреат конкурсу "Червона рута" відомий кобзар Валерій Харченко, якого радо зустрічають школи і училища, гімназії і інститути; він гість і учасник фестивалів, загальноукраїнських свят, міжнародних фольклорних фестивалів, переможцем яких є кобзар за покликанням, а "в миру" верстатник Валерій Володимирович Харченко.

З ініціатииви кобзари В.Харченка на Криворіжжі відтворено загін козаків Інгулецької паланки (паланка - поселення козацьких полків). Валерій Харченко не лише кобзар-виконавець, він автор багатьох пісень на слова Т.Г.Шевченка і інших поетів України, він активний борець за відродження культури, самосвідомості, народних витоків.

В час перебудови, коли з'явилась можливість встановити з'язки з кобзарями, що живуть і творять далеко від України, до нас зачастили кобзарі з Канади і США, з Аргентини, Польщі, Чехо-Словаччини, де їх мистецтво не зазнавало офіційного утиску.

Так 1989 року по республіці гастролював засновник школи кобзарів у Нью-Йорку Євген Китастиї, хто разом із своїм батьком кобзарем Петром Китастиєм заснували школи і ансамблі бандуристів в Канаді, Бразилії, Австралії. В 1991 року гастролював ансамбль бандуристів ім.Т.Г.Шевченка з м.Детроїта (США)...

До репертуару тих ансамблів входять думи в обробці Богдана Коцюка, гетьманський танець (муз.П.Гончаренка), українські історичні пісні.

Влітку 1991 року у Львові проходив Міжнародний кобзарський фестиваль "Думи мої, думи..." організований товариством "Світ

культури" при театрі "Громада", що в соборі бенедиктинців. Запрошено було бандуристів і лірників з України і діаспори. З нашої області було аж семеро: троє - з Нікополя, троє - з Дніпропетровська і павлоградць.

Львівський фестиваль 1991 року став святом кобзарського мистецтва. Вся Україна і українська діаспора дізналися про майстерність дідуса М.Д.Топчія з Нікополя, В.Горбатека з Києва, сім'ю Лотосів з Харкова. Дружина читає монолог на слова Тараса Шевченка, а чоловік співає і грає на бандурі. Квітнет дівчаток з польського міста Перемишля полонив слухачів, а вершиною концерту став виступ капели бандуристок "Галичанка" (Львів), яка виконала молитву за Україну Миколи Лисенка "Боже великий, єдиний..".

То ж не вмерло кобзарське сьвяте діло, не вибито з народної пам'яті героїчні сторінки своєї минувшини, що врешті визначили і наш час, звитяжні подвиги, легендарні життя славетних національних героїв, що під акомпонемент старезних кобз оспівані ще літописцями української Трои - Землі Війська Запорізького, адже ще в ті далекі часи в Історичній пісні "Зібралися всі бурлаки" вони запитували:

що діється тепер в світі

да чиї ж ми діти?

І коли на сцені актового залу вашої школи (чи на загальношкільному святі на подвір'ї, національному святі на галявині, а то і просто на вулиці) з'явиться ансамбль "Запорозькі козацата", знайте - то вашими зусиллями перший конкретний крок національного відродження зробила сама незалежна і демократична Україна.

Л і т е р а т у р а

Д е к л а р а ц і я про державний суверенітет України. К.: Україна, 1991. - 3 с.

А к т проголошення незалежності України // Рад. Україна, 1991. - 31 серпня.

П р о о с в і т у : Закон Української РСР // Рад. школа, 1991. - № 9.

П р о м о в и в Українській РСР: Закон УРСР // Укр. мова і літерат. в школі. 1990. - № 5

К о н ц е п ц і я середньої загальноосвітньої національної школи України // Поч. школа, 1990. - № 11.

К о н ц е п ц і я розвитку національної вищої (після середньої) освіти України // Рад. освіта, 1990. - 23 листопада.

К о н ц е п ц і я педагогічної освіти України. - К.: МО України, 1992. - 25 с.

О с н о в и національного виховання ... К.: Львів, 1991. - 32 с.

В е с е л к а д н і п р о в а : Метод. рекоменд. для керівників фольклорних ансамблів учнів І-ІV кл. загальноосвітньої школи / Розроб. Д.Т.Федоренка, Т.А.Гаркуша. - Кривий Ріг, 1991. - 29 с. Іх же: Д у д а р и к и : Метод. матеріали для керівників фольклорно-етнографічних ансамблів нар. ігор і забавлянок. - Кривий Ріг, 1990. - 39 с.

І в а н и ц ь к и й А. Українська народна музична творчість - К.: Муз. Україна, 1990.

Л е о н т о в и ч М.Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. - К.: Муз. Україна, 1989.

М а р о с л а в с ь к и й А. Практичні основи роботи в хоровому класі. - К.: Муз. Україна, 1981.

П а д а л к о Л. Виховання ансамблю в хорі. - К.: Мистецтво, 1969.

У к р а ї н с ь к і народні думи та історичні пісні. - К.: АН України, 1955.

Ф е д о р е н к о Д.Т. Школа і освіта Запорозької Січі. - Кривий Ріг: Кр.ДНІ, 1990; й о г о ж : Нетрадиційні уроки в початкових класах. - Кривий Ріг: Кр.ДНІ, 1991; й о г о ж : Пісенна біографія України. - Кривий Ріг: Кр.ДНІ, 1991.

Х р е с т о м а т і я українських народних пісень для шкільних хорів. - К.: Муз. Україна, 1972.